

Bakonyi Zsuzsanna

Henry Blount utazása a 16–17. századi közel-keleti angol utazási irodalom tükrében

Az Oszmán Birodalom terjeszkedése Konstantinápoly 1453-as elfoglalása óta az európai államok figyelmének középpontjában állt. A kereskedőállamok – köztük Anglia – fokozott érdeklődését gazdasági és politikai érdekek táplálták, minél több információ megszerzésére, az új hatalom alapos megismerésére és jó viszony kiépítésére törekedtek a minél nagyobb nyereség és a stratégiai előnyök megszerzése érdekében. Az angol kereskedők figyelmét már I. Erzsébet uralkodása (1558–1603) előtt felkeltették az Oszmán Birodalomban rejlő lehetőségek, mivel nagy volt az igény a Közel-Keleten az angol szövet és egyéb feldolgozott termékek iránt, és ugyanilyen jelentős kereslet mutatkozott Angliában a keleti fűszerekre és a selyemre. Az angol–török diplomáciai és gazdasági kapcsolatok kiépítése a 16. század elején kezdődött és a század végére szilárdult meg.¹ 1513-ban az égei-tengeri szigeten, Chioson már állandó angol konzul működött, míg Krétán 1522-től állandó angol kereskedőtelep, 1553-ban pedig Aleppóban nyílt angol kereskedelmi képviselő.² Az első konstantinápolyi állandó angol kereskedelmi képviselő két és fél évtized elteltével nyílt William Harborne vezetésével,³ aki kitűnő diplomáciai érzékének és szervezőkészségének köszönhetően 1583–1588 között már mint első angol nagykövet működött a városban.⁴ A következő években az angolok tovább szélesítették kereskedelmi kiváltságaikat az Oszmán Birodalom területén, így megszületett a Török, vagy más néven a Levantei Kereskedelmi Társaság, majd 1600-ban a Brit Kelet-indiai Társaság. A 16–17. században Anglia szolgált az Oszmán Birodalom egyik legfontosabb hadianyag-szállítójaként.⁵

A keleti nyitással egyidőben Angliában divatba jött szinte minden, ami török. Az angolok nagy érdeklődéssel fordultak a terjeszkedő birodalom felé, minden újdonságra, hírre, útibeszámolóra kíváncsian. Londonban kávéház nyílt. A kávézás

¹ A korai angol–török kapcsolatokat magyarul Várkonyi Gábor foglalta össze több tanulmányában. VÁRKONYI 2000a, 4, 106–123; VÁRKONYI ford. 2000b, 411–419; VÁRKONYI 2002, 177–198; VÁRKONYI 2003, 44–62.

² VÁRKONYI 2000a, 109.

³ ÁGOSTON 2014, 302.

⁴ HORNIKER 1942, 289–316.

⁵ ÁGOSTON 2005; ÁGOSTON 1996, 183–194.

kultúrájának meghonosításában nagy szerepet tulajdonítottak a tanulmányunk középpontjában álló Henry Blountnak, aki közzétette a kávébab leírását és annak elkészítését, bemutatva, hogy a kávéházi kultúra az angol sörözőkkel és kocsmákkal ellentétben egy jó társaság ártalmatlan szórakozását biztosítja. A sikeres és szilárd angol–török kapcsolatok kiépítését mutatja az a tény is, hogy 1607-ben – noha csak néhány hónapra – Londonba érkezett az első hivatalos török követ, Musztafa, akit egy európai ország uralkodója fogadott.⁶ Nemcsak Musztafa vált hamarosan a londoni társasági élet központi alakjává, hanem hazája is, 1603-ban ugyanis megszületett az első átfogó angol nyelvű mű az Oszmán Birodalom történetéről Richard Knolles tollából, *The generall historie of the Turkes* címen,⁷ amely a korábbi latin nyelvű munkák után széles körben tette ismertté a török világot. Knolles munkáját is felhasználva 1687-ben jelent meg a legnagyobb hatású kora újkori angol nyelvű mű, amely az Oszmán Birodalommal foglalkozott. A szerző, Paul Rycaut konstantinápolyi nagyköveti titkárként, majd szmirnai konzulként megszerzett széles körű információit felhasználva írta meg az Oszmán Birodalom történetét *The Turkish History* címmel,⁸ nagyszerű munkája viszonyítási ponttá vált még évszázadok múltán is.

Az angol kereskedelmi tevékenység keleti térnyerésével párhuzamosan a 16–17. század fordulójától kezdve megnőtt a levantei úti beszámolók száma. Ebben a tanulmányban Henry Blount *A Voyage into the Levant* című művét helyezük el a 16–17. századi közel-keleti angol utazási beszámolók között arra a kérdésre keresve a választ, hogy mennyiben szolgálhatta az útleírás az angol politikai és gazdasági érdekeket, hogyan járulhatott hozzá a kereskedelmi kapcsolatok gördülékenyebbé tételéhez, valamint mi volt a mű nagy népszerűségének titka.

Az angol utazási irodalommal kapcsolatos öröndetes tény, hogy már a 16. században gyűjtötte és szerkesztette őket Richard Hakluyt (1552–1616) anglikán káplán és író.⁹ 1846-ban pedig megalakult a nevét viselő Hakluyt Society, a londoni székhelyű szövegkiadó társaság, amely útibeszámolók tudományos igényű szerkesztett kiadásait jelenteti meg. Az utazási beszámolókhöz kapcsolódó gazdag irodalom¹⁰ közül jelen tanulmány szempontjából kiemelkednek Gerald MacLean kutatásai. Az irodalomtörténész fő művében, *The Rise of Oriental Travel*ben,¹¹

⁶ BURIAN 1952, 209–229, 212.

⁷ KNOLLES 1603.

⁸ RYCAUT 1687.

⁹ HAKLYUT 1599.

¹⁰ Témánk szempontjából néhány fontosabb mű: *Christian-Muslim Relations, A Bibliographical History*, Vol. 8. Northern and Eastern Europe (1600–1700), ed. David Thomas, John A. Chesworth, Brill, 2016; *Travel Knowledge: European „Discoveries” in the Early Modern Period*, ed. Ivo Kamps, Jyotsna G. Singh, New York, Palgrave, 2001; *Travel and Conflict in the Early Modern World*, ed. Gábor Gelléri, Rachel Willie, London, 2020; Suranyi, Anna, *The Genius of the English Nation, Travel Writing and National Identity in Early Modern England*, University Press Copublishing Division / University of Delaware Press, 2008.

¹¹ MACLEAN 2004a.

történelmi kontextusba helyezve az útleírásokat négy különböző közel-keleti utazást – köztük Henry Blountét – hasonlítja össze többek közt abból a szempontból, hogy az eltérő képzettségű, társadalmi státusú és motivációjú utazók hogyan viszonyultak a tapasztalatokhoz és az előítéletekhez. Rövidebb írásait tartalmazó *Looking East: English Writing and the Ottoman Empire before 1800*¹² címmel megjelent tanulmánygyűjteményében pedig azt vizsgálja, hogy az angolok és az Oszmán Birodalom találkozásai hogyan segítették a nemzeti identitás és a birodalmi törekvések kialakulását és fejlődését. Ágoston Gábor Európa és az Oszmán Birodalom viszonyán belül tárgyalta Anglia szerepét az európai hatalmi játszmában,¹³ míg Várkonyi Gábor Edward Barton konstantinápolyi angol nagykövet¹⁴ és John Sanderson, a Levantei Kereskedelmi Társaság hivatalnok¹⁵ működésén keresztül világitotta meg a 16. század végi konstantinápolyi angol politika működését. Gerald MacLean kutatásainak irányvonalát követve Jonathan Haynes hasonlította össze Henry Blount útleírását a kortárs utazó George Sandys beszámolójával,¹⁶ míg Natalya Din-Kariuki Blount szövegének intertextualitását vizsgálta, rámutatva a felhasznált forrásokra.¹⁷ Henry Blount műve a magyar nyelvű szakirodalom érdeklődési körén eddig kívül esett, ebben közrejátszhatott az a tény is, hogy a koraujkori angol nyelvű, magyar vonatkozású források egyik legjelentősebb kutatója, Gömöri György *Angol és skót utazók a régi Magyarországon (1542–1737)* című művében említi ugyan Henry Blount utazását, de arra hivatkozva, hogy Blount csak a Magyarország határán fekvő Valjevórol ír művében, elveti útleírását gyűjteményéből.¹⁸ Gömöri figyelmen kívül hagyta azt a tényt, hogy Blount nemcsak áthaladt az akkori Magyarország területén, de Nándorfehérváron eltöltött néhány napot, és a városról részletes leírást készített, valamint művében többször említi az országot és annak lakóit.

Mielőtt rátérnénk Henry Blount személyének és művének részletesebb bemutatására, a korszakban keletkezett legjelentősebb angol nyelvű közel-keleti úti-beszámolókat tekintjük át. A korai angol–oszmán kapcsolatok krónikásai közül kiemelkedik John Sanderson (1560–1627), a Levantei Kereskedelmi Társaság számtartója vagy könyvelője,¹⁹ aki 1584-ben érkezett Konstantinápolyba, hogy a már említett első angol nagykövet, William Harborne munkatársa legyen. Sanderson 1596-ban egy rövid időre Edward Barton angol nagykövetet helyettesítette a konstantinápolyi követi poszton, amíg Barton III. Mehmed szultán magyarorszá-

¹² MACLEAN 2007.

¹³ ÁGOSTON 2014; ÁGOSTON, 2021.

¹⁴ VÁRKONYI 2000a; 2002.

¹⁵ VÁRKONYI, 2018, 17–24.

¹⁶ HAYNES 1983, 4–22.

¹⁷ DIN-KARIUKI 2023, 47–63.

¹⁸ „Minthogy ezen kívül Blount nem járt Magyarországon, útleírását nyugodtan mellőzhetjük.” *Angol és skót utazók a régi Magyarországon 1542–1737*, 1994, 7.

¹⁹ MACLEAN 2007, 42.

gi hadjáratában vett részt.²⁰ John Sanderson azon utazók közé tartozik, akik elsőként tettek hosszabb utazást az iszlám világban, és tapasztalataikról részletes beszámolót készítettek. Termékeny szerzőként majdnem két évtizednyi utazásairól tudósít *The Travels Of John Sanderson In The Levant (1584–1602)*²¹ című munkájában, önéletrajzot is írt, és élete végéig folyamatos levelezésben állt különböző ismerőseivel. Írásaiban az Oszmán Birodalom nyelvi, etnikai és kulturális sokféleségét állítja középpontba, hangsúlyozva, hogy szem- és fültanúja volt a megfigyelteknek. Érzékletesen ábrázolja mindennapjait a Közel-Keleten, de munkáiból értesülünk az első öt angol konstantinápolyi nagykövet működésének egyes részleteiről, és a Brit Kelet-indiai Társaság kereskedőinek tevékenységéről is.²² Mint sok korabeli utazó, Sanderson is megemlékezik az ókori kultúra emlékeiről és a keresztény vallás kegyhelyeiről, valamint részletes leírást ad többek közt Kairóról, ahol a helyi arab kultúra hagyományait is megörököltette, Alexandriáról és Konstantinápolyról. John Sandersont elfogulatlan szemtanúként tartják számon, akit nem lehetett törökbarátnak nevezni, mégis csodálattal tekintett az Oszmán Birodalomban tapasztalt vallási toleranciára.²³ Sanderson az átmeneti nagyköveti helyettesítés ellenére inkább az utazó kereskedők csoportjához tartozott, mint a diplomatákéhoz, magasabb szintű képzettség nélkül értelmezve a tapasztaltakat, az Oszmán Birodalom működésének mélyebb tanulmányozására nem fektetett hangsúlyt.

Fynes Moryson (1566–1630) Cambridge-ben végzett író és utazó, 1591-től kezdődő európai utazása után 1596 elejétől 1597 közepéig utazott a Földközi-tenger keleti medencéjébe, Jeruzsálembe, Tripoliba, Antiochiába, Aleppóba, Konstantinápolyba és Krétára azzal a céllal, hogy megfigyelje a helyi szokásokat, intézményeket és a gazdaság működését.²⁴ Majdnem egy évtizedig tartó utazása során nagyrészt Európa különböző országait járta be, helyi lakosoknál szállt meg, gyerekekkel és nőekkel is szóba állt. Henry Blounthoz hasonlóan utazótársak nélkül csak egy öt kísérő janicsárt felfogadva utazott, és jól alkalmazkodott a helyi szokásokhoz.²⁵ Német, francia, olasz és latin nyelvtudása birtokában könnyen megértette magát, mégis gyakran volt szüksége áruhára, útját szerencse kísérte.²⁶ Utazásairól szóló beszámolóját hazatérte után húsz évvel jelentette meg, miután három évig dolgozott könyvén. *Itinerary*²⁷ című műve öt könyvből áll, a negyedik könyv hetedik fejezetében ír az Oszmán Birodalomban tett utazásairól. Művében érzékletes képet ad a meglátogatott vidékekről és a bejárt országok intézményeiről, vallásáról, joggyakorlatáról és hagyományairól, vizsgálódásaiban a hangsúlyt

²⁰ VÁRKONYI 2018, 17.

²¹ *The Travels Of John Sanderson*, 1931.

²² *The Travels Of John Sanderson*, 1931, 40.

²³ BURIAN 1952, 215.

²⁴ HOLMBERG 2021, 45–60.

²⁵ MACLEAN 2004, 128.

²⁶ THOMPSON 1995, 1–25, 3.

²⁷ MORYSON 1617.

azonban az európai megfigyeléseire helyezi, az Oszmán Birodalomban tapasztaltak csak másodlagos jelentőséget kapnak. Ezen kívül elfogultan és előítéletektől sem mentesen nyilatkozik a megismert népekről, amelyek jelleméről, nyelvéről, asszonyairól, viseletéről és ételleiről-italairól szóló leírásai felbecsülhetetlen értéket adnak művének. Könyve utazási tanácsokban bővelkedik, amelyet a főbb városok ábrázolása, a kocsik és lovak bérleti díja és az egyéb kiadások részletezése teszi nemcsak érdekes, de a kora újkori utazók számára megkerülhetetlen olvasmányá.²⁸

A Levantei Kereskedelmi Társaság 1598-ban William Biddulphot nevezte ki káplánnak Aleppóba, aki tíz éven át szolgálta az ott dolgozókat. A protestáns lelkész Angliába küldött leveleivel szorgalmasan dokumentálta útját, 1609-ben jelent meg *The travels of foure English men and a preacher* című kötete,²⁹ amelyben leírja az ottléte alatt megismert földrajzi területeket és korábbi forrásokat felhasználva az ott élő népek történetét, de a mindennapi élethez is hasznos tanácsokat ad. A mű magába foglalja Biddulph 1601-ben tett utazását Aleppóból Jeruzsálembe, két kereskedő, egy ékszerész és az őket kísérő janicsárok társaságában, akik húsz nap alatt lóháton járták végig ezt a kiemelten népszerű zarándokutat, amelynek leg-részletesebb leírását Biddulph adja. A protestáns lelkész nem zarándokként vett részt az úton, hanem inkább John Sandersonhoz hasonlóan utazó kereskedőként.³⁰ Utazásait összefoglaló művében arra ösztönzi az angol olvasókat, hogy hasonlítsák össze saját életüket a török férfiak és nők életével. Bibliai utazók társaságába helyezi magát, akikre az Isten vigyáz a pogányok között.³¹ Keresztény nézőpontból értékeli a látottakat büszkén arra, hogy az út és az évtized, amelyet az Oszmán Birodalomban eltöltött, semmi változást nem hozott az életében.³²

A közel-keleti angol útleírók csoportjának egyik különösen érdekes tagja Thomas Dallam (c. 1575– c. 1630) orgonakészítő és orgonista, aki I. Erzsébet angol királynő parancsára hajózott Konstantinápolyba 1598-ban egy általa készített és III. Mehmed szultánnak ajándékozott különleges orgonával. Dallam a kor egyik legtehetségesebb mesteremberei közé tartozott, ő építette a cambridge-i King's College, a worcesteri katedrális és az Eton College orgonáját is.³³ Dallam nem rendelkezett klasszikus műveltséggel, kereskedelmi vagy diplomáciai képzettséggel, és különösebb felkészülés nélkül, hirtelen utazott el, ezért megfigyelései különleges értéket képviselnek. Naplójában a Konstantinápolyba vezető út izgalmairól számol be, nem sokat törődve a veszélyekkel. A természeti környezetet alaposan megfigyelte, ír a településekről, a viseletekről, étellekről-italokról, a növény- és állatvilágról. Véleménye szerint a világ legszebb női Chioszon élnek.³⁴

²⁸ HUGHES 1903, bevezető tanulmány i-xlvi.

²⁹ BIDDULPH 1609.

³⁰ MACLEAN 2004a, 101; MACLEAN 2004b, 415–439, 418.

³¹ MACLEAN 2004b, 73.

³² MACLEAN 2004b, 71.

³³ DANSON 2009, 639–58, 639.

³⁴ MACLEAN 2004a, 3–29.

Írásának különleges értéket ad, hogy orgonajátéka miatt személyesen találkozott a szultánnal, aki maradásra bízta és negyvenöt arannyal jutalmazta.³⁵ Utazótársaival ellentétben bejutott a hárembe, ahol két gyönyörű háremhölgyet ajánlottak fel neki maradása esetén. Dallam azonban ellenállt a csábításnak és hazatért, mivel félt a rabszolgaságtól és a keresztény társaság hiányától.³⁶ Feljegyzéseit nem szánta kiadásra, naplója csak 1893-ban látott napvilágot.³⁷

A költő és műfordító George Sandyst (1578–1644) kora egyik legműveltebb emberének tartották, Oxfordban tanult,³⁸ és többek közt Ovidius *Metamorphoses* című költeményét fordította angolra. 1610–1611-ben tett utazása során a Párizs–Velence–Konstantinápoly–Egyiptom–Szentföld–Szicília–Róma útvonalat követte. 1615-ben megjelent, *Relation of a Journey*³⁹ című munkájában az Oszmán Birodalom történetét, szervezetét, hadseregét, igazságszolgáltatását, kereskedelmét és vallását írja le, és az ismeretek átadásán túl a saját véleményét is kifejti a látotokról. Terjedelmes beszámoló, ötven térképpel és metszettel, a korszak egyik leggazdagabban illusztrált könyveként a 17. század folyamán kilencszer adták ki.⁴⁰ Sandys 1621 áprilisában a Virginia Társaság gyarmati kincstárnoka lett, és unokahúga férjével, az új kormányzóval együtt Virginiába hajózott.⁴¹

Miután megemlégettük a korszak jelentősebb közel-keleti angol utazóit és útleírásaikat, részletesebb vizsgálat alá vesszük Henry Blount életét⁴² és művét. Henry Blount egy nagy múltú angol família tagjaként látta meg a napvilágot 1602-ben, a London közelében fekvő Tittenhanger Hallban.⁴³ Családjának gyökerei egészen a normann hódításig nyúlnak vissza. Henry apja, Thomas Pope Blount Tudor Mária királynő (1553–1558) titkos tanácsosaként szolgált, ő alapította az oxfordi Trinity College-ot, és 1603-ban, az Angliába érkező Jakab skót király az elsők között ütötte lovaggá. Henry anyja, Lady Pigott Frances korán, 1616-ban hunyt el, fia pedig még abban az évben belépett a Trinity College-ba, ahol fiatal kora ellenére sikeresen végezte tanulmányait, okos és szellemes hallgatónak tartották.⁴⁴ Életrajzírói szerint már ekkor magára vonta a társaság figyelmét és megbecsülését, amit nem annyira családi kapcsolatainak, az alapítóhoz fűződő közeli viszonyának, hanem személyes képességeinek, kedves természetének, megnyerő beszédének, udvariasságának és irodalmi érdeklődésének köszönhetett. Az ifjú

³⁵ [S. n.], *Dallam's Voyage to Turkey*, 1905, 649–654, 654.

³⁶ MACLEAN 2004a, 30–45.

³⁷ *The Diary of Master Thomas Dallam*, 1893.

³⁸ DAVIS 1957, 451.

³⁹ SANDYS 1615.

⁴⁰ DAVIS 1957, 450.

⁴¹ DAVIS 1941, 255–256.

⁴² Az életrajz adatai, ahol külön ezt nem jelezzük, a következő forrásból származnak: MACLEAN 2004a, 118–121.

⁴³ *Dictionary of National Biography*, 247.

⁴⁴ *Travel Knowledge* 2001, 79.

Blount 1620-ban felvételt nyert a Gray's Innbe, a négy londoni bírósági székhely közül akkoriban a legnagyobbba, ahol jogi tanulmányokat folytatott.

Ezekben a korai londoni években Henry Blount magas politikai és irodalmi körökben mozgott, és ismeretséget kötött a főváros legbefolyásosabb embereivel. Az 1620-as évek közepétől nyugat-európai utazásokra indult, amelyek során Franciaországba, Itáliába és Spanyolországba látogatott. Egy évtized elteltével távolabbi, számára ismeretlen vidékek felé fordult a figyelme és a Közel-Keleten tett utazást. Megszerzett tapasztalatait bizonyára a korona érdekében is kamatoztatta, mivel I. Károly angol király (1625–1649) 1640-ben lovaggá ütötte, és kinevezte a királyi gyermekek nevelőjének. 1642-ben I. Károly – hogy ne kelljen több parlamenti törvényt aláírnia – udvarával Nottinghambe költözött, kíséretében találjuk Blountot is, aki azonban nemsokára visszatért Londonba. Kitűnő diplomáciai érzékének és nagy tapasztalatának köszönhetően I. Károly 1649-es kivégzése után a parlamenttől kapott megbízást a jogi és kereskedelmi visszaélések kivizsgálására, és ezt a szerepet a restauráció után is megtartotta. II. Károly (1660–1685) idejében nevezték ki Hertfordshire főbírájának, és továbbra is tanácsot adott a kormánynak kereskedelmi és hajózási kérdésekben. Már meglelt férfikorában házasodott meg, 1647-ben vette feleségül a harmincas éveiben járó özvegyet, Hester Waset, és tizenegy gyermekük született. Jól jövedelmező állása, kitűnő kereskedelmi érzéke és nagy hasznot hozó befektetései jelentős vagyonhoz juttatták, emellett elhunyt családtagjaitól is kiterjedt birtokokat örökölt. Így vált lehetővé, hogy az 1650-es évek közepén újjáépítse a család birtokközpontjának számító kastélyt, szülőhelyét, Tittenhanger Hallt. Itt halt meg 1682-ben.

Henry Blount elismert és közkedvelt személyiségéről több visszaemlékezés is fennmaradt. Fiának egyik barátja szerint minden képességében kiemelkedő volt, a legjobb férj, apa és mester, aki ellenezte a látszattudást és a képmutatást. Ezenkívül igazságosnak és rendkívül kedves társalgónak tartotta.⁴⁵ Egy ismerős antikvárius, Anthony Wood kiváló ítélőképességű, nagy tapasztalattal rendelkező, sokat gondolkodó és a kormányzás terén előrelátó úriembernek vélte. Az ő véleménye szerint is csodálatra méltó beszélgetőtárs volt, aki fiatalabb éveiben szívesen ugratott másokat, míg idősebb korában ezt a képességét már nem gyakorolta. Henry Blount egyik életrajzírója pedig azt írja, hogy élete első negyven évében jó társaság volt és sokat mulatott, de a másik negyvenben komoly természetűvé vált és csak vizet ivott.⁴⁶ Személyét sokan sokféleképpen ítélték meg. Charles Gildon (1665–1724), fia műveinek kiadója a kor Szókratészének tartotta, míg Sir Anthony Weldon (1583–1648), író és politikus, szkeptikus filozófusnak.⁴⁷

Henry Blount közel-keleti utazása tökéletes összhangban állt a 17. századi angol korona alapvető érdekeivel, mivel Blount a kereskedelmi és hajózási ügyek szakértőjeként, kiváló képzettségének és személyes tulajdonságainak köszönhetően ideális jelöltnek bizonyult azoknak az információknak a megszerzésére,

⁴⁵ MACLEAN 2004a, 122.

⁴⁶ MACLEAN 2004a, 118.

⁴⁷ *Dictionary of National Biography*, 248.

amelyekre Angliának a sikeres érdekérvényesítéshez feltétlenül szüksége volt. 1634. május 7-én szállt hajóra Velencében, miután megegyezett egy öt kísérő jancsárral, aki élelmet, lovat, kocsit, menetjegyeket és minden más Konstantinápolyig szükséges felszerelést megszerzett neki. Velencéből Zára, majd Split felé tartott, innen Szarajevón át érkezett Nándorfehérvárra, majd a Szófia–Drinápoly útvonalon Konstantinápolyba. Splittől Konstantinápolyig majdnem ezeröttszáz mérföldet tett meg szárazföldön ötvenkét nap alatt. Néhány napnyi konstantinápolyi tartózkodás után továbbindult Alexandriába, elhajózott Trója feltételezett helye, Számosz, Chiosz és Pátmosz szigete mellett, Rodoszon pedig három napot töltött. Alexandriából Kairóba ment, kitérőt tett a környező sivatagba, majd visszatért Alexandriába, onnan Szicíliába tartott, és végül majdnem egy év elteltével érkezett meg utazása kiindulási pontjára, Velencébe.

*A Voyage into the Levant*⁴⁸ című művében örökítette meg majdnem egy évig tartó, az Oszmán Birodalomban tett utazásának történetét, az ott átélt kalandjait és megfigyeléseit. A könyv első része foglalkozik a konkrét útleírással, a második rész témája általánosabb, elméletibb. A szerző műve bevezetőjében hosszan fejtegeti utazása célját. Szavai szerint a szellem legfőbb vágya, a minél több tudás megszerzése indította útnak, ám ezen belül négy konkrét célt is megfogalmaz. Ezek szerint azért vágott neki az útnak, hogy megfigyelje a törökök vallását, szokásaikat és a török politikát; megismerkedjen azokkal a népekkel, amelyek török uralom alatt élnek; lássa a török hadsereget Lengyelország ellen vonulni; és végül, hogy megnézze a világ legnépesebb városát, Kairót. Írása utolsó oldalain elárulja egy másik motivációját is, azt, hogy ellenállhatatlan vágyat érzett arra, hogy titkokat fedjen fel, tehát maga a kalandvágy is az utazás egyik fő mozgatórugója lehetett. Ezenkívül egy másik, társadalmi és gazdasági szempontból is jelentős okról szintén a mű végén emlékezik meg Blount. Eszerint minden, amit a török út során megfigyelt, vagy arról tanítja népét, hogy mi az a hiba, amelyet el kell kerülnenek, vagy arról, hogy mit érdemes utánozniuk. Blount szerint az Oszmán Birodalom a 17. század első felében nem a lassú hanyatlás korszakát élte, hanem egy szavai szerint a „legnagyobb dicsőségében” élő, erős, megújulni képes világbirodalom fénykorát, amelyet érdemes volt görcső alá venni.

Az útja során érintett településekről Henry Blount műve első felében hosszabb-rövidebb leírással szolgál, valamint John Sandersonhoz és George Sandyshez hasonlóan őt is érdekelték az ókori emlékek. Trákiában Orfeusz és Eüridiké történetét idézi fel, továbbhaladva pedig a Thermopülai-hegyszorosban vívott ütközetet és a turbánviselés szokásának eredetét. Majd a Philippinél vívott csatára emlékezik, s a történet mélyebb átéléséhez Iulius Caesar *Kommentárját* is magával vitte, hogy a vonatkozó részeket a helyszínen olvassa. A szalamiszi csatát Xerxész hídja kapcsán említi, de értekezik a trójai háborút kiváltó viszályról is. A világ hét csodájából hármát is útba ejt: a rodoszi kolosszus megmaradt talapzatát, a pharoszi világítótorony félszigetét és a gízai Kheopsz-piramist. Egyiptomba érve kiemeli a bronztábla jelentőségét, amely Ízisz és Ápisz mondakörét

⁴⁸ BLOUNT 1636.

ábrázolja. Kleopátra palotájáról szólva megemlékezik a titkos kapuról, ahol a királynő Antoniust fogadta az actiumi vereség után. Blount antikvitás iránti érdeklődése azonban – Sandyszel ellentétben – nem vonta el az oszmán jelen iránti figyelmét.

A meglátogatott városok közül Henry Blount útleírásában Konstantinápoly és Kairó kap kitüntetett figyelmet. Noha két hónapnyi út után érkezett Konstantinápolyba, az angol utazó csak öt napig maradt, és ezalatt a legfőbb nevezetességeket tekintette meg. A látnivalóknál mélyebben érdekelt az a kérdés, amely már az ókorban a római császárokat is elgondolkodásra készítette, hogy alkalmas-e ez a hely az egész világ irányítására. Vizsgálódásai során Blount pozitív válaszra jut. Összességében azonban Konstantinápoly nem ragadta meg a figyelmét ellentétben Kairóval, amelynek megtekintése egyik fő kitűzött úti célja volt. Egyiptom – és az utazó szerint a világ – legnépesebb városában arról kívánt tájékozódni, hogy hogyan tud olyan sok (a pontos számot nem határozza meg) ember nagyobb zavargások nélkül együtt élni. A megoldást a város őrzésében találta meg, Kairót négy, egyenként ezer lovasból álló egység őrizte éjjel-nappal, hogy távol tartsa az arabok támadását, míg az utcákat éjjelre lezárták és muskétásokkal őriztették. Kairó leírását megtaláljuk Sanderson művében is, de elméleti kérdésfelvetés nélkül, Sandys pedig noha járt a városban, útbeszámolójában nem emlékezik meg róla.

A Voyage into the Levant azért került gróf Apponyi Sándor hungarika-gyűjteményébe, mert az angol utazó 1634 júniusában az ország déli területén áthaladva Nándorfehérváron töltött el néhány napot. Blount csodálattal ír a Duna és a Száva összefolyásánál elhelyezkedő városról, azt a legjobb fekvésű településnek tartotta, amelyet valaha látott. Leírásában közölt adatai gyakran nem állják meg a helyüket, ezek közé tartozik az is, hogy a Dunát a világ leghosszabb folyójának vélte, és noha racionális gondolkodónak tartotta magát, két csodás jelenséget is feljegyzett a folyóval kapcsolatban. Az egyik megfigyelése, hogy a Duna pontban délben és éjfélkor lassabban folyik, mint a nap többi részében, amit a hajómalmok kerekeinek ritkább kattogásából állapított meg. A másik észrevétele, hogy a Duna és a Száva vize a nándorfehérvári összefolyás után még vagy hatvan mérföldön keresztül nem keveredik egymással, jól látható egymás mellett a Duna tiszta, átlátszó és a Száva zavaros, sötét vize. A nándorfehérvári tartózkodás leírásán túl a szerző a későbbiekben még több alkalommal ír Magyarországról, említést tesz például a határvidéki erődök állapotáról és ezek stratégiai jelentőségéről, illetve egy gazdagon megjutalmazott szonetténekesről.

Blount útbeszámolója John Sanderson művéhez az antikvitás iránti érdeklődésében és az utazók kereskedelmi jártasságában mutat hasonlóságot, William Biddulph utazó kereskedői szemléletével csatlakozik hozzájuk. Fynes Moryson Blounthoz hasonlóan magas szintű képzettség birtokában, de különösebb érdeklődés nélkül tekint az Oszmán Birodalomra. Thomas Dallam Blounthoz hasonlóan elfogulatlan szemlélőként ír, de vele ellentétben nem lát bele a birodalom működésébe. Dallaméval ellentétes a jólképzett és gazdasági tudással is rendelkező George Sandys nézőpontja, akinek műve leginkább hasonlít Blountéra. Sandys és Blount könyve a két legmeghatározóbb és legbefolyásosabb mű

a Közel-Keletről a korszakban. Ugyanabban az időben utaztak, ugyanabból a társadalmi rétegből származtak, mégis eltérő szempontból mutatják be és értelmezik a Közel-Keletet. Sandys keresztény humanista nézőpontot képvisel, gyakran hivatkozik a kétezer éves hagyományra, az általa látottakat a hagyomány fényében értelmezi. Ezzel szemben Blount bizalmatlan a rendelkezésére álló tudással kapcsolatban, racionális alapokon és kísérletezésre támaszkodva fogalmazza meg a tapasztaltakat.⁴⁹ Két, egymást kiegészítő gondolkodási stílust képviselnek. Sandys a múltba tekint vissza, Blount a jövőbe néz.⁵⁰ Sandys civilizációk virágzásáról és eltűnéséről értekeznek, de meg sem említi a muszlim civilizációt, térképen sem jelöli az Oszmán Birodalom jelenlétét. Egyiptomból is csak Alexandria romjait említi, Kairót nem, Blountot pedig ez a város nyűgözte le igazán. Sandys keresztény humanistaként ókori szerzők és civilizációk nyomát kutatja, nem a jelennel foglalkozik.⁵¹ A műfordító lesújtó véleményt fogalmaz meg az iszlám vallásról, míg Blount azt a manipuláció ügyes eszközének tartja. Az oszmán államigazgatás Sandys és Blount szerint is gördülékenyebben működik, mint a hazájukbeli, de mivel erőszakra és elnyomásra épül, ezért elvetendő, mert erkölcsi romláshoz vezet.⁵²

Henry Blount az Oszmán Birodalomban tett utazása során szerzett tapasztalatai alapján az egyik legfontosabb, hazája számára követendő mintának a janicsárok példáján keresztül az állam vezető pozícióit betöltő tisztségviselők kiválogatási módszerét tartja. Ebben a rendszerben a legfőbb tisztségeket nem születésre, vagyonra vagy ismeretségre való tekintettel adták, hanem a személyes képességek alapján, amelyek a jövőbeli szolgálatot tekintve hasznosnak bizonyulnak. Az oszmán hadsereg szervezettsége, fegyelme és bőséges ellátása szintén csodálattal töltötte el az utazót, csakúgy, mint az igazságszolgáltatás, amely véleménye szerint három fő pontban különbözik más népektől, mégpedig abban, hogy szigorúbb, gyorsabb és önkényesebb. Henry Blount nem tartja ezt a rendszert alkalmatlanabbnak, mint a keresztény országok igazságszolgáltatását, ahol az ügyek elhúzódása, a magas perköltség és a bírák tévedései több kárt okozhatnak, mint az ügyek gyors elintézése, amely megóv a zavargástól, és a bíróságot megtisztítja az ügyektől, amely így sok embernek számos ügyét el tudja intézni. A magas szintű jogi képzettséggel rendelkező Henry Blount az oszmán politikával és hadsereggel kapcsolatos, racionális alapokon nyugvó információit haszonnal vehette az angol korona. *A Voyage into the Levant* gyakorlati útmutató is, amely lehetővé teszi az angolok számára, hogy biztonságosan közlekedjenek és nyereséggel kereskedjenek az Oszmán Birodalomban.

Blount művének bevezetőjében kora művelt embereként mutatja be magát, aki tanult, de mégis elfogulatlan megfigyelőként igyekszik hozzájárulni a mások által addig megszerzett ismeretek gyarapításához. Módszere jóval megelőzte az iszlám

⁴⁹ HAYNES 1983, 4–22, 6.

⁵⁰ HAYNES 1983, 6–7.

⁵¹ HAYNES 1983, 9.

⁵² HAYNES 1983, 11.

világ racionális vizsgálatának korszakát. Alapvető feltételezése az volt, hogy a törökök talán nem bizonyulnak olyan elvetemültnek és barbárnak, mint amilyenek tartották őket, s ezt utazásai során megszerzett tapasztalataival támasztotta alá. Noha az elfogulatlanság alapvetőnek számított az utazó értékrendszerében, szövegéből kimutatható, hogy Blount olvasmányai nagymértékben alakították az utazáshoz való hozzáállását, az észlelés, a megismerés és a tapasztalat megértését. Kölcsönzött Bacon, Michel de Montaigne, George Sandys és közvetve Arisztotelész írásaiból.⁵³ Henry Blount írói erényei közé tartozik és műve sikerének egyik titka az lehetett, hogy képes egyensúlyt tartani a személyes kalandok izgalmai és a változatos információk között. Utazásának elbeszélése során gyors tempót dik-tál, leírja a körülményeket és az út során történt érdekes eseményeket anélkül, hogy szem elől tévesztené az elvontabb elveket. Jó arányérzővel kezeli az útleíró részeket, a történetmesélést, a kalandok elbeszélését és saját véleményét, elfogulatlan szemlélőként tekintve a tapasztaltakra.⁵⁴

A Voyage into the Levant című mű a kortársak figyelmét is felkeltette, szerző-jét már életében ismert és elismert íróvá tette, akinek könyve az első kiadás után nem sokkal igazi bestsellerré vált. Noha Henry Blount azt írja, hogy tapasztalatait és gondolatait magának jegyezte fel, a Közel-Keletről való hazaérkezését követő évben, 1636-ban már napvilágot látott munkája, és ugyanabban az évben még egyszer kiadták. A 17. század folyamán még hatszor (1637, 1638, 1650, 1664, 1669, 1671) jelentették meg angolul, egyszer németül (1687), a 18. század elején pedig megjelent egy illusztrált holland fordítása is (1707), amelyet nem sokkal később egy újabb kiadás követett (1727).⁵⁵ A további angol nyelvű kiadások (1728, 1745, 1752, 1811, 1893) közül kiemelkedik a John Pinkerton skót író és történész szerkesztette tíz kötetes gyűjtemény, amelyben Blount műve az egész világon tett legjobb és legérdekesebb utazások leírásai között tűnik fel.⁵⁶ A skót író és történész véleményéhez kapcsolódott gróf Apponyi Sándor, aki hungaricakönyvtárához írt katalógusában a könyvet a legérdekesebb közel-keleti utazásnak tartotta, amelyet valaha olvasott.⁵⁷ Apponyi kortársa, Teodore Bent régész és utazó a 20. század elején jelentette meg Blount útleírását gyűjteményes kötetében,⁵⁸ míg a 20. század végén Kenneth Parker a Közel-Keletről szóló antológiájában.⁵⁹ *A Voyage into the Levant* 1974-ben jelent meg franciául, 2010-ben törökül, jelenleg kiadás alatt áll a magyar fordítása.

⁵³ DIN-KARIUKI 2023.

⁵⁴ BURIAN 1952, 216.

⁵⁵ MACLEAN 2004a, 123.

⁵⁶ PINKERTON 1811.

⁵⁷ *Hungarica*, 2004. 473.

⁵⁸ *Early Voyages and Travels in the Levant*, 1893.

⁵⁹ *Early Modern Tales of Orient*, 1999.

Hivatkozott irodalom

- ÁGOSTON Gábor, *Koraújkori kiviteli tilalmak és fegyverkereskedelem, Az oszmánok és Anglia = In memoriam Barta Gábor, Tanulmányok Barta Gábor emlékére*, szerk. Lengvári István, Pécs, 1996, 183–194.
- ÁGOSTON, Gábor, *Guns for the Sultan: Military Power and the Weapons Industry in the Ottoman Empire*, Cambridge University Press, 2005.
- ÁGOSTON Gábor, *Európa és az Oszmán hódítás*, Bp., Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2014.
- ÁGOSTON, Gábor, *The Last Muslim Conquest, The Ottoman Empire and Its Wars in Europe*, Princeton, Princeton University Press, 2021. <https://doi.org/10.1515/9780691205380>
- Angol és skót utazók a régi Magyarországon 1542–1737*, ford. Gömöri György, Bp., Argumentum, 1994.
- BIDDULPH, William *The trauels of certaine Englishmen into Africa, Asia, Troy, Bythinia, Thracia, and to the Blacke Sea And into Syria, Cilicia, Pisidia, Mesopotamia, Damascus, Canaan, Galile, Samaria, Iudea, Palestina, Ierusalem, Iericho, and to the Red Sea: and to sundry other places. Begunne in the yeare of iubile 1600. and by some of them finished in this yeere 1608. The others not yet returned. Very profitable to the help of trauellers, and no lesse delightfull to all persons who take pleasure to heare of the manners, gouvernement, religion, and customes of forraine and heathen countries*, London, Printed by Th. Haueland. for W. Aspley, and are to bee sold at his shop in Paules Church-yard, at the signe of the Parrot, 1609.
- BLOUNT, Henry, *A voyage into the Levant: A breife relation of a Journey, lately performed by Master H.B. Gentlemen, from England by the way of Venice, into Dalmatia, Sclavonia, Bosnah, Hungary, Macedonia, Thessaly, Thrace, Rhodes and Egypt, unto Gran Cairo: with particular observations concerning the moderne condition of the Turkes, and other people under that Empire*, London, 1636.
- BURIAN, Orhan, *Interest of the English in Turkey as Reflected in English Literature of the Renaissance = Oriens*, Vol. 5, No. 2, 1952, 209–229. <https://doi.org/10.1163/1877837252X00028>
- Christian-Muslim Relations, A Bibliographical History*, Vol. 8. Northern and Eastern Europe (1600–1700), ed. David Thomas, John A. Chesworth, Brill, 2016.
- DANSON, Lawrence, *The Sultan's Organ: Presents and Self-Presentation in Thomas Dallam's 'Diary = Renaissance Studies*, Vol. 23, No. 5, 2009, 639–658. <https://doi.org/10.1111/j.1477-4658.2009.00594.x>
- DAVIS, Richard Beale, *Early Editions of George Sandys's 'Ovid': The Circumstances of Production = The Papers of the Bibliographical Society of America*, Vol. 35, No. 4, 1941, 255–256. <https://doi.org/10.1086/pbsa.35.4.24293493>
- DAVIS, Richard Beale, *Volumes from George Sandys's Library Now in America = The Virginia Magazine of History and Biography*, Vol. 65, No. 4, 1957, 451.
- Dictionary of National Biography*, 1885–1900, Vol. 5, Blount, Sir Henry.
- DIN-KARIUKI, Natalya, *Reading the Ottoman Empire: Intertextuality and Experience in Henry Blount's Voyage into the Levant (1636) = The Review of English Studies*, Vol. 74, Issue 313, 2023, 47–63. <https://doi.org/10.1093/res/hgac062>

- Early Modern Tales of Orient, A Critical Anthology*, ed. Kenneth Parker, Routledge, 1999.
- Early Voyages and Travels in the Levant*, ed. Bent, Theodore J., Hakluyt Society, 1893.
- HAKLYUT, Richard, *The principal navigations, voyages, traffiques and discoveries of the English nation: made by sea or ouer-land to the remote and farthest distant quarters of the earth, at any time within the compasse of these 1600 years: diuided into three seuerall volumes, according to the positions of the regions...* London, 1599.
- HAYNES, Jonathan, *Two Seventeenth Century Perspectives on the Middle East: George Sandys and Sir Henry Blount = Journal of Comparative Poetics*, No. 3, 1983, 4–22. <https://doi.org/10.2307/521653>
- HOLMBERG, E. J., *Fynes Moryson's Grief: Writing the Mobile Ailing Body in Seventeenth-Century England = Cultural and Social History*, 18(2021), 1, 45–60. <https://doi.org/10.1080/14780038.2020.1867037>
- HORNIKER, Arthur Leon, *William Harborne and the Beginning of Anglo-Turkish Diplomatic and Commercial Relations = The Journal of Modern History*, Vol. 14, No. 3, 1942, 289–316. <https://doi.org/10.1086/236634>
- HUGHES, Charles, *Shakespeare's Europe, Unpublished Chapters of Fynes Moryson's Itinerary*, London, 1903, bevezető tanulmány i–xlvi.
- Hungarica, Ungarn Betreffende im Auslande Gedruckte Bücher und Flugschriften gesammelt und beschreiben von Graf Alexander Apponyi, Teil II.*, Bp., Országos Széchényi Könyvtár, 2004.
- John Sanderson levantei utazása 1584–1602*, ford. Várkonyi Gábor = *Kora újkori egyetemes szöveggyűjtemény*, szerk. Poór János, Osiris, 2000b, 411–419.
- MACLEAN, Gerald M., *The Rise of Oriental Travel, English Visitors to the Ottoman Empire, 1580–1720*, Macmillan, 2004a.
- MACLEAN, Gerald, *Strolling in Syria with William Biddulph = Criticism*, Vol. 46, No. 3, 2004b, 415–439. <https://doi.org/10.1353/crt.2005.0009>
- MACLEAN, Gerald M., *Looking East: English Writing and the Ottoman Empire before 1800*, Palgrave Macmillan, 2007.
- MORYSON, Fynes, *An itinerary vwritten by Fynes Moryson Gent. First in the Latine tongue, and then translated by him into English: containing his ten yeeres trauell through the twelue dominions of Germany, Bohmerland, Sweitzerland, Netherland, Denmarke, Poland, Jtaly, Turkey, France, England, Scotland, and Ireland. Diuided into III parts. The I. part. Containeth a iournall through all the said twelue dominions: shewing particularly the number of miles, the soyle of the country, the situation of cities, the descriptions of them, with all monuments in each place worth the seeing, as also the rates of hiring coaches or horses from place to place, with each daies expences for diet, horse-meate, and the like. The II. part. Containeth the rebellion of Hugh, Earle of Tyrone, and the appeasing thereof: written also in forme of a iournall. The III. part. Containeth a discourse vpon seuerall heads, through all the said seuerall dominions*, At London: Printed by Iohn Beale, dwelling in Aldersgate street, 1617.
- PINKERTON, John, *A general collection of the best and most interesting voyages and travels in all parts of the world; many of which are now first translated into English. Digested on a new plan*, Vol. 10, London, 1811.

- RYCAUT, Paul, *The Turkish History, from the original of that nation to the growth of the Ottoman Empire, with the Lives and Conquests of their several Kings and Emperors; with a continuation to the present year MDCLXXXVII*, London, Thomas Basset, 1687.
- SANDYS, George, *The Relation of a Journey Begun An. Dom. 1610. Four Bookes. Containing a Description of the Turkish Empire, of Ægypt, of the Holy Land, of the Remote Parts of Italy, and Ilands Adioyning*, London, 1615.
- [S. n.], *Dallam's Voyage to Turkey = The Musical Times*, Vol. 46, No. 752, 1905, 649–654. <https://doi.org/10.2307/904396>
- SURANYI, Anna, *The Genius of the English Nation: Travel Writing and National Identity in Early Modern England*, University Press Copublishing Division / University of Delaware Press, 2008.
- The Diary of Master Thomas Dallam, 1599–1600 = Early Voyages and Travels in the Levant*, ed Theodore Bent, London, Hakluyt Society, 1893.
- The generall historie of the Turkes from the first beginning of that nation to the rising of the Othoman familie: with all the notable expeditions of the Christian princes against them. Together with the liues and conquests of the Othoman kings and emperours faithfullie collected out of the- best histories, both auntient and moderne, and digested into one continuat historie vntill this present yeare 1603: by Richard Knolles*, London, Adam Islip, 1603.
- The Travels of John Sanderson in the Levant, 1584–1602, With his Autobiography and Selection from his Correspondence*, ed. William Forster, Hakluyt Society, London, 1931.
- THOMPSON, Edward H., *Elizabethan Economic Analysis: Fynes Moryson's Account of the Economies of Europe = History of Economic Ideas*, Vol. 3, No. 1, 1995, 1–25.
- Travel and Conflict in the Early Modern World*, ed. Gábor Gelléri, Rachel Willie, London, 2020.
- Travel Knowledge: European „Discoveries” in the Early Modern Period*, ed. Ivo Kamps, Jyotsna G. Singh, New York, Palgrave, 2001.
- VÁRKONYI Gábor, *A konstantinápolyi angol politika a tizenötével háború időszakában = Aetas*, 15(2000a), 4, 106–123.
- VÁRKONYI Gábor, *Edward Barton konstantinápolyi angol követ jelentése az 1596. évi szultáni hadjáratról = Levéltári Közlemények*, 73(2002), 177–198.
- VÁRKONYI Gábor, *Angol békeközvetítés és a lengyel–török tárgyalások a tizenöt éves háború időszakában = Aetas*, 18(2003), 2, 44–62.
- VÁRKONYI Gábor, *John Sanderson – Utazó kalandor vagy diplomata? = Dimenziók I. – Földrajz, utazás, történelem*, szerk. Lendvai Timár Edit, Berta Erika, Lehoczki Zsuzsanna, Pravetz Beáta, Bp., Martin Opitz, 2018, 17–24.

Bakonyi, Zsuzsanna

Henry Blount's Voyage in the Light of English Middle Eastern Travel Literature in the 16th and 17th Centuries

The rise of English trade in the Middle East was accompanied by a growing number of travelogues on the Levant from the late 16th and early 17th centuries. In this paper, Henry Blount's *A Voyage into the Levant* is examined in the context of English travel accounts of the Middle East in this period (including the works of John Sanderson, Fynes Moryson, William Biddulph, Thomas Dallam, and George Sandys), in order to explore how travel writing could serve English political and economic interests, how it might facilitate trade relations, and what accounted for its popularity. Blount's method well predates the era of rational analysis of the Islamic world. As an expert on legal and commercial matters, the English traveller applied his knowledge of Ottoman politics and military affairs to the service of the British Crown. His *Voyage into the Levant* also functioned as a practical guide, enabling the English to travel safely and trade profitably in the Ottoman Empire. Henry Blount's work contains fascinating narratives and thought-provoking insights, appealing not only to early modern readers but also to modern scholarship.

Keywords: 17th century, travelogue, Middle East, hungarica, Henry Blount.